

О.М. Горошкіна
Л.О. Попова

ВИДАВНИЦТВО
ОСВІТА

Рівень
стандарту

М. І. Пентилюк, О. М. Горошкіна, Л. О. Попова

Українська Мова

Підручник для 11 класу
загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням українською мовою

Рівень стандарту

За загальною редакцією доктора педагогічних наук,
професора М. І. Пентилюк

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

КИЇВ
«ОСВІТА»
2011

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Наказ від 16.03.2011 № 235)

Автори:

Пентилюк М. І. — доктор педагогічних наук, професор кафедри українського мовознавства та основ журналістики Херсонського державного університету;

Горошкіна О. М. — доктор педагогічних наук, професор кафедри української мови Луганського національного педуніверситету ім. Т. Г. Шевченка;

Попова Л. О. — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови Луганського національного педуніверситету ім. Т. Г. Шевченка

На обкладинці використано фрагмент картини Наталі Лук'янюнок «Автопортрет» та декоративно-прикладного розпису

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

- — вправа інформативної дії
- — вправа підвищеної складності
- — вправа на переклад
- — робота з ілюстрацією
- — робота з комп'ютером
- — міжпредметні зв'язки
- — робота з текстом
- * — слово в тлумачному словнику

Права авторів та видавничі права ДСВ «Освіта» захищені Законом України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. (зі змінами від 11.07.2001 р.).

Друковане копіювання книги або її частини, будь-які інші контрафактні видання тягнуть за собою відповідальність згідно зі ст. 52 цього Закону.

© М. І. Пентилюк, О. М. Горошкіна,
Л. О. Попова, 2011
© Видавництво «Освіта», 2011
© Видавництво «Освіта», художнє
оформлення, 2011

Незабаром ви закінчите школу. Що візьмете з собою в майбутнє?! Звичайно ж, мову своїх пращурів, мову маминої колицької й батьківського твердого слова, мову першої вчительки й мову свого народу, мову веселого дитинства й замріяної юності. Не забувайте своєї мови, плачайте її, бо мова — ваш друг і порадник у житті.

Запрошуємо вас до співпраці! Щоб краще опанувати українську мову, пропонуємо разом міркувати, аналізувати, робити висновки. Саме на це спрямована побудова нового підручника. До кожної теми дібрано епіграфи, що орієнтуватимуть вас у мовному матеріалі. Вправи згруповано за рубриками: «Живе поезія у мові», «Правописний практикум», «Комунікативний практикум», «Кроки до успішного спілкування», «Це варто знати», «Складаймо професійне портфоліо» тощо. Виконуючи завдання до вправ, спирайтеся на поради: «Поміркуйте», «Пригадайте», «Проведіть дослідження», «Зробіть висновок». Визначення понять ви знайдете як у текстах вправ, так і в рубриці «Зверніть увагу!».

Підручник допоможе вам удосконалити мовлення, глибше пізнати правила спілкування, відчутти себе освіченою, впевненою людиною, здатною за допомогою мови якнайкраще виявити свої здібності в будь-яких життєвих ситуаціях. Ви будете працювати під керівництвом учителя, самостійно, у парах і групах. Сподіваємося, вас зацікавлять рубрики «Видатні українці», «Мандруємо світом», «Читайте українською!», стануть корисними для вас і завдання «Допоможіть знайти помилку!», «Антисуржик».

Ознайомлюючись із виданнями, вказаними в рубриці «Бібліографічне бюро», ви вироблятимете навички роботи з довідковою літературою, навчитеся добирати необхідний матеріал з різних галузей знань.

Слова, позначені зірочкою, тлумачаться у словнику в розділі «Додаток». У рубриках «Перевірмо себе», «Аналізуємо тексти самостійно» подано завдання, за якими ви зможете підготуватися до тематичної атестації та до зовнішнього незалежного оцінювання.

Успіхів вам в опануванні української мови і вдалого вибору майбутньої професії!

Автори

1. Українська мова у світі. Українська діаспора

І там, де звучить рідна мова,
Живе український народ.

В. Сосюра

1. Поміркуйте. Прочитайте епіграф до теми. Чи погоджуєтеся ви з думкою, висловленою поетом? Сформулюйте власні твердження щодо порушеної проблеми, наводячи приклади з історії, географії.

2. 1. Прокоментуйте висловлювання. Визначте тему й основну думку кожного з них. Випишіть найважливішу інформацію з кожного висловлювання.

1. Мова є вмістилищем усього сутнісного, вона безпараметрична, кордони її ніколи не збігаються з географією (П. Мовчан).
2. Світ Божий великий, і складається з окремих народів чи націй, і кожен народ — окреме закінчене ціле. І в тому й краса Всесвіту, що народи зберігають окремішність. Як на пишній луці кожна окрема квітка має свій окремий колір і запах (І. Огієнко).
3. Для мене мови народів — як зорі на небі. Я не хотів би, щоб усі зорі злилися в одну величезну, на півнеба, зірку. Для цього є сонце. Хай сяють і зорі. Хай у кожної людини буде своя зірка (Р. Гамзатов).

Комунікативний практикум

II. Об'єднайтеся у пари. Оберіть за бажанням роль журналіста або респондента (того, у кого беруть інтерв'ю). Журналісти пропонують тричотири запитання за висловлюваннями.

! 3. 1. Прочитайте текст. Випишіть ключові слова.

Сучасна українська літературна мова — це одна з високорозвинених мов Європи та всього світу. Її вивчають у національно-культурних товариствах інших країн, у найкращих світових університетах.

Це рідна мова українців, розкиданих по світах. Зокрема, більше 1 мільйона українців проживає в Канаді, понад 5 мільйонів — у країнах Західної і Східної Європи, Америки, Австралії, 7 мільйонів — у країнах СНД і Прибалтики, зокрема 4 мільйони у Російській Федерації. За кількістю носіїв українська мова є другою після мови російської у сім'ї слов'янських мов (Л. Бондарчук).

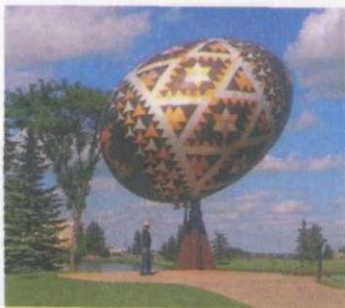
II. Поясніть, як ви розумієте вислів: *Українська мова... не сирота, має слов'янську родину й світову славу* (Д. Павличко). Скористайтеся фотоілюстраціями.

4. 1. Прочитайте текст. Визначте тип і стиль мовлення. Поясніть поділ тексту на абзаци.

Явища діаспори* й еміграції* споконвічні. Соціальні та економічні мотиви примушували цілі народи або їхні частини залишати первісні оселі й поселятися в суміжних вільних просторах або на землях інших народів, де було легше для їхнього кращого проживання й безпеки. Так вони розширювали територію своїх первісних батьківщин або творили етнічні* острови серед іншоетнічної більшості. Здебільшого, хоч не завжди, зберігали свій етнічний характер — релігію, мову, культуру, побутово-етнографічні прикмети, хоч іноді й швидко асимілювалися* й зникали.

Цим народам, що зберігали своє самобутнє існування, історична та соціологічна науки надали наймення *діаспора*.

Істотною властивістю діаспори є її духовний зв'язок з батьківщиною, етнічна єдність незалежно від політично-правових змін і державної належності етноносіїв. Коли ці духовні, культурні зв'язки розриваються, перестає існувати діаспора, народ інтегрується у більшість, тратить свої самобутні елементи й

Пам'ятник українській писанці в Едмонтоні (Канада)

- II. Знайдіть в Інтернеті інформацію про українські діаспори у світі. Скористайтеся фотоілюстрацією.

Живе поезія у мові

5. I. Прочитайте уривок із вірша Анатолія Матвійчука. Які думки у вас викликає ця поезія?

З любов'ю і журбою наодинці,
Із невмирущим словом Кобзаря,
Ми, українці, — всюди українці,
Допоки світить нам одна зоря!

Живуть землі співучої сини
В Америці, Канаді й Аргентині.
Їм сняться рідні села і лани,
І очі мавок, незбагненно сині.

Летять роки, як сиві журавлі.
Немов журба, сльоза лягла на вії,
І не дає заснути до зорі
Щемлива, наче пісня, ностальгія...

Летить, летить, нестримні журавлі,
Через усі держави і кордони,
Несить привіт від рідної землі,
Усім, хто в неї вірив безборонно.

Усім, хто зміг у серці зберегти
І землю ту, і мову ту єдину.
Хто крізь усі негоди і світи
В собі проніс любов до України.

Комунікативний практикум

- II. Побудуйте на матеріалі вірша роздум з теми «Ми, українці, — всюди українці, допоки світить нам одна зоря!».

Це варто знати

6. I. Запишіть текст. Визначте тип мовлення. Продовжіть текст трьома-чотирма реченнями.

Сьогодні українська діаспора — одна з найбільших серед інших планетарних етнічних розселень. Умовно її поділяють на західну і східну. Східна — поза Україною на теренах колишнього СРСР. До неї входять українці, які проживають на території Росії (на Дону, Кубані, Волзі, у Волгоградській, Саратовській, Самарській, Воронежській, Белгородській, Курській та інших областях; у Сибіру, на Далекому Сході), у Казахстані, Білорусі, Прибалтиці, Молдові (*З журналу*).

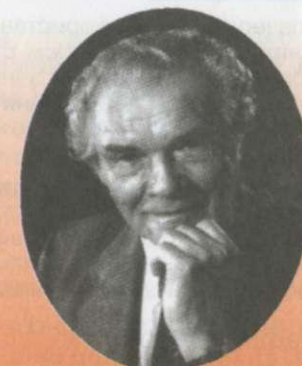
- II. Виконайте завдання за текстом.
1. Поясніть лексичне значення слів *діаспора*, *етнічний*. У разі потреби скористайтеся тлумачним словником.
 2. Розкажіть, як функціонує українська мова у країнах СНД.

Комунікативний практикум

- III. Підготуйте запитання до прес-конференції з теми «Українська діаспора», які можна було б поставити: а) політикові; б) науковцю; в) учителю історії. Розкажіть про відомих представників української діаспори, скориставшись фотоілюстраціями.

Іван Багрняний

Петро Яцик

- IV. Ознайомтеся на сайті Інтернету uk.wikipedia.org з інформацією про видатних представників української діаспори й підготуйте стисле повідомлення про них.

Комунікативний практикум

7. I. Уявіть, що вам запропонували взяти участь в обговоренні теми «Українська мова у світі». Визначте, хто буде адресатом мовлення, у чому полягає мета вашого виступу (навчити, переконати, інформувати). Складіть план повідомлення.

II. Уявіть, що ви — делегат Всесвітнього конгресу українців, мета якого — обговорити становище української мови в країнах, де проживають носії української мови. Підготуйте промову на 3—4 хвилини.

8. Прочитайте текст. Доберіть заголовок до нього. Випишіть ключові слова з тексту, обґрунтуйте їх роль у розкритті змісту. Сформулюйте запитання для однокласників за змістом прочитаного.

Живе наша мова — і з нами наші князі і гетьмани, наші письменники і вчені, наші державники і збройні оборонці.

Живе наша мова — і з нами наша 15-мільйонна діаспора.

Живе наша мова — і наш голос звучить у вселенському хорі народів.

Бо наша мова — це наша релігія. Наша держава, наша мина, наша надія, наше майбутнє.

Бо наша мова — це ми, українці, — добрий, чесний, працьовитий народ, що тисячоліттями живе на берегах Дніпра і Дністра, там, де була колись індоєвропейських народів.

Отож не лише клянимося в любові до рідної мови, а працюймо для неї, вивчаймо, заглиблюймося в її походження й історію, поширюймо, пропагуймо її (В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький).

Скарби фразеології

9. У фразеологізмах використано багато іншомовних назв — власних і загальних. Наприклад: *авгієві стайні, геркулесові стовпи, езопівська мова*. Доберіть фразеологізми з іншомовними словами. Підготуйте етимологічну довідку про походження трьох—чотирьох дібраних фразеологізмів.

Допоможіть знайти помилку!

— Задайте одне одному питання, які б розкривали суть аналізованого питання.

— Пробачте за питання, але я вашого питання не зрозумів...

Бібліографічне бюро

Горбачук В. Барви української мови. — К., 1997.

Сто найвідоміших українців. — М.: Вече, К.: Орфей, 2001.

Матвієнко А. Рідне слово. — К.: Просвіта, 1994.

Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. — Дрогобич: Відродження, 1994.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

Поняття комунікації як діяльності учасників спілкування. Комунікація в професійній сфері. Етика професійного спілкування

Якби ти знав, як багато важить слово...

І. Франко

10. І. Прочитайте різні визначення поняття *комунікація*. Використовуючи їх, сформулюйте поняття комунікації як діяльності учасників спілкування з метою інформаційного обміну та взаємовпливу.

Комунікація — спілкування між людьми та іншими соціальними суб'єктами; зв'язок за допомогою технічних засобів; певна система, за допомогою якої забезпечується сполучення між віддаленими об'єктами, наприклад: підземні комунікації, транспортні комунікації тощо (uk.wikipedia.org).

Комунікація — єдність взаємного обміну інформацією і вплив співрозмовників одне на одного з урахуванням відносин між ними, настанов, намірів, цілей, усього того, що веде не лише до руху інформації, а й до уточнення й збагачення тих знань, відомостей, думок, якими обмінюються люди (О. Казарцева).

Комунікація — спілкування, повідомлення, передавання інформації, думок, почуттів, волевиявлень людини мовними засобами (*Словник лінгвістичних термінів*).

Комунікація — це спілкування, обмін думками, знаннями, відчуттями, схемами поведінки тощо (В. Кашкін).

II. Яке з визначень поняття *комунікація* ви вважаєте найбільш прийнятним для вашого спілкування з однолітками?

11. І. Прочитайте текст. Визначте стиль і тип мовлення. Доведіть свою думку. З якою метою і де він може бути опублікований?

Слово *комунікація* — одне з багатьох іноземних слів, які зараз широко використовують у мові. Воно походить від латинського слова *соттинісо*, що означає «роблю спільним, пов'язую, спілкуюся», тому найбільш близьким до нього за значенням є слово *спілкування*. Від слова *комунікація* походять такі поняття, як *комунікабельність* (здатність до спілкування, товариськість), *комунікабельна людина*, а також *комунікативний* (той, що відноситься до комунікації; наприклад, *комунікативний тип висловлювання*).

Специфічність взаємодії людей у процесі їхньої життєдіяльності полягає у використанні мови, яка, як засіб людського спілкування, є знаряддям знань, інструментом мислення. Завдяки цьому комунікація між людьми є важливим механіз-

мом становлення людини як соціальної особистості, засобом впливу суспільства на особистість.

Головна мета мовленнєвої комунікації — обмін різноманітною інформацією. Звичайно, спілкування й обмін інформацією між людьми здійснюється не лише за допомогою мови. Тому, зважаючи на це, засоби передачі інформації від людини до людини розподіляються на вербальні й невербальні (За О. Гойхманом, Т. Надєїною).

? II. Виконайте завдання за текстом.

1. Порівняйте викладену в тексті інформацію про комунікацію з уже відомою вам. Узагальніть інформацію про комунікацію, її види й мету.
2. На прикладі тексту з'ясуйте, як ви розумієте поняття *мовленнєва комунікація*, *комунікабельність*, *мова як інструмент мислення*.
3. Сформулюйте визначення понять *вербальні* і *невербальні засоби спілкування*. Чи можна, на вашу думку, визначити, які з засобів спілкування важливіші?

 12. I. Перекладіть текст українською мовою.

Культура речи человека играет важную роль в процессе речевой коммуникации, одной из задач которой является желание произвести хорошее впечатление на собеседника, т. е. позитивная самопрезентация. На основании того, как человек говорит, можно сделать вывод об уровне его духовного и интеллектуального развития, о его внутренней культуре.

В обиходном значении культуру речи понимают часто как «красивую» речь, содержащую изысканные слова и выражения. Однако это понятие более объёмно и содержательно.

Культура речи — это умение правильно говорить и писать, а также употреблять слова и выражения в соответствии с целями и ситуацией общения. Таким образом, выделяют такие критерии культуры речи — правильность и коммуникативная целесообразность. Но этими критериями культура речи не ограничивается (О. Казарцева).

? II. Виконайте завдання за текстом.

1. Продовжіть текст розповіддю про такі критерії культури мовлення, як *точність*, *логічність*, *доступність*, *чистота*, *багатство*, *виразність*, *естетичність*, *доречність*.
2. **Зробіть висновок.** Чому дотримання ознак культури мовлення — важлива передумова ефективної комунікації?
3. **Поміркуйте.** Прочитайте епіграф до теми. Як ви розумієте вислів Івана Франка?

Кроки до успішного спілкування

13. I. Прочитайте текст. Доберіть заголовок до нього. Випишіть ключові слова з тексту, обґрунтуйте їх роль у розкритті змісту.

Сьогодні, як правило, до більшості претендентів на гідні вакансії незмінно пред'являють таку вимогу, як *комунікабель-*

ність. Та й хіба може бути інакше? Без гарних здібностей до ефективного спілкування не можна організувати людей, а без злагодженої команди не домогтися значних результатів у будь-якій справі.

За визначенням, *комунікабельність* — це сумісність (здатність до спільної роботи) різнотипних систем передачі інформації; здатність до спілкування, товарицькість.

Комунікабельність передбачає двобічну взаємодію, тобто людина не лише має гарно говорити, а й уміти слухати, чути і розуміти те, що респондент хоче донести. Людей, які вміють говорити довго, достатньо, але здатних ще й адекватно чути співрозмовника — одиниці. Тому комунікабельність — це своєрідний талант, який завдяки завзятості й бажанню цілком динамічно розвивається.

Психологічна готовність до спілкування, активність, розвинене лінгвістичне мислення, багатий словниковий запас і культура мовлення — на основі цих складових замішується «коктейль» успішного спілкування. Набрати телефонний номер, дізнатися потрібну інформацію, поговорити з незнайомою людиною, виступити перед тією чи іншою аудиторією, поставити запитання під час публічного виступу — для одних ці за-

вдання — стрес, іншим даються легко і навіть із задоволенням. Важливо навчитися долати дискомфорт, хвилювання й невпевненість, налаштувати себе на позитивне ставлення до інших людей, — і тоді через певний час спілкуватися з малознайомими і незнайомими людьми буде приємно і просто.

Отже, говоріть так, щоб вами заслуховувалися, слухайте так, щоб співрозмовник із задоволенням висловлювався, — і тоді ви зарекомендуєте себе *комунікабельною людиною* (За Г. Аксьоною).

❓ II. Виконайте завдання за текстом.

1. Визначте актуальну інформацію в кожному прочитаному реченні. На підставі визначеного складіть запитання до кожного речення.
2. Знайдіть у тексті речення, в яких: 1) сформульовано тезу висловлювання; 2) наведено аргументи й приклади; 3) зроблено висновок.
3. Складіть і запишіть план тексту. Використайте для цього речення з кожного абзацу.
4. Поясніть значення слів *претендент*, *вакансія*, *дискомфорт*.
5. **Поміркуйте.** Чи залежить комунікабельність від характеру й темпераменту людини? Скористайтеся фотоілюстраціями до тексту на с. 11.

Комунікативний практикум

14. Візьміть участь у дискусії з теми «Чи можна вважати комунікабельність однією з найважливіших рис характеру?». Для аргументації власних думок використовуйте матеріали з попередніх вправ.

Це варто знати

15. I. Прочитайте текст, доберіть до нього заголовки. Визначте тему, основну думку та стиль мовлення.

Лікування — це і мистецтво. Недаремно казали наші вчителі, що коли хворий спілкується з гарним лікарем, йому має полегшати. Це дуже, якщо можна так висловитися, мудра мудрість, актуальна і сьогодні. Особливо в тих випадках, коли ти мало чим можеш допомогти. І хоч це тривіально звучить, але слово таки лікує. Тим більше, що практично в усіх захворюваннях є психологічний момент. Це доводять дослідження. Наприклад, давали «пустушку» і казали: «Ці ліки вам допоможуть». У п'ятдесяти відсотках випадків ця «пустушка» допомагала: у хворих зменшувалася кількість нападів, їм ставало легше, у них підвищувалася здатність переносити навантаження. Психологічний чинник залишається надзвичайно важливим навіть тепер, із прогресом науки. Важливо вміти переконати хворого в правильній тактиці лікування, дати віру. Тому роль особистості лікаря не втратила своєї актуальності. Медична техніка розвивається швидко.

Вона шалено дорога. Однак це не може витіснити і замінити особистого компонента — контакту хворого з лікарем (За К. Амосовою).

❓ II. Виконайте завдання за текстом.

1. Поясніть значення слова *тривіальний*. Доберіть і запишіть до нього синоніми.
2. Доберіть власні аргументи до тези: *Слово таки лікує*.
3. **Поміркуйте.** Чому вміння спілкуватися і комунікабельність важливі для будь-якої професії?

16. Прочитайте визначення понять *етика*, *етикет*, *етика професійна*, *етика професійного спілкування*. **Поміркуйте.** Яке з понять ширше, а яке вужче?

Етика — наука про мораль, її походження, розвиток і роль у суспільному та особистому житті людей, норми поведінки, сукупність моральних правил якого-небудь класу, суспільної організації, професії і т. ін.

Етикет — це встановлені норми поведінки і правила ввічливості в якому-небудь товаристві.

Етика професійна — це складна система взаємоперехідних і взаємозумовлених моральних стосунків. До цієї системи належать: ставлення фахівців до суб'єктів праці: учитель — учень, лікар — хворий, слідчий — обвинувачуваний; стосунки фахівця з колегами; стосунки фахівця з довкіллям.

Етика професійного спілкування — сукупність морально-етичних і мовленнєвих норм, що забезпечують ефективне спілкування під час виконання професійних обов'язків. Вона формує у працівника поняття професійного обов'язку й честі, прищеплює навички культури спілкування й високого професіоналізму. Учасники професійного спілкування мають виявляти толерантність, взаємоповагу, обов'язково дотримуватися правил мовленнєвого етикету.

Кроки до успішного спілкування

❗ 17. I. Прочитайте. Визначте стиль тексту. Доберіть заголовки, що відповідатиме темі чи основній думці висловлювання.

Виконуючи свої професійні обов'язки, всі ми стаємо об'єктом уваги інших: як ми входимо, як вітаємося, як сідаємо та стоїмо, як розмовляємо і як слухаємо, як запитуємо і як відповідаємо, — усе це зумовлює обговорення та осуд, указує на придатність або непридатність на роботі.

Для успіху будь-якої професійної діяльності необхідно бути чемним у спілкуванні з людьми будь-якого рангу; у службовому приміщенні говорити мало й неголосно; по телефону розмовляти напівголосно і стисло, стежити за культурою мовлення, ніколи не дозволяти собі сваритися, завжди бути охайним і

акуратним у всьому. Час — матеріальна цінність, тож економія свого і чужого робочого часу — це ефективно джерело виробничих успіхів усього колективу. Треба бути уважним до чужої думки, навіть якщо вона виявиться хибною, а спростовуючи її, виявляти терпимість, тактовність, ніколи не дратуватися. Безтактність вражає того, кому вона адресована, й принижує того, хто її припускається (За В. Шеломенцевим).

II. Уперше правила професійної етики були сформульовані Гіппократом у клятві лікаря. Ознайомтеся з текстом клятви. **Поміркуйте.** Які положення клятви стосуються етики професійного спілкування?

Клянусь Аполлоном-цілителем, Асклепієм, Гігією та Панакеєю й усіма богами та богинями, беручи їх у свідки, виконувати чесно, відповідно до моїх сил і мого розуміння, наступну присягу і письмове зобов'язання: вважати того, хто навчив мене лікарського мистецтва, рівним з моїми батьками, ділитися з ним своїми статками і, за необхідності, допомагати йому в його потребах; його нащадків вважати за своїх братів, і це мистецтво, якщо захочуть його вивчити, викладати їм безоплатно і без усіякої домовленості; настанови, усні уроки і все інше в навчанні повідомляти своїм синам, синам свого вчителя і учням, що пов'язані зобов'язанням і клятвою за законом медичним, але нікому іншому. Я спрямовую режим хворих на їх користь згідно з моїми силами і моїм розумінням, утримуючись від завдання всіякої шкоди та несправедливості. Я не дам нікому, хто буде просити, смертельного засобу і не вкажу шляху для подібного задуму... Чисто і непорочно буду я проводити своє життя і своє мистецтво. У який би дім я не зайшов, я зайду туди для користі хворого, без усіякого навмисного, неправедного і згубного задуму.

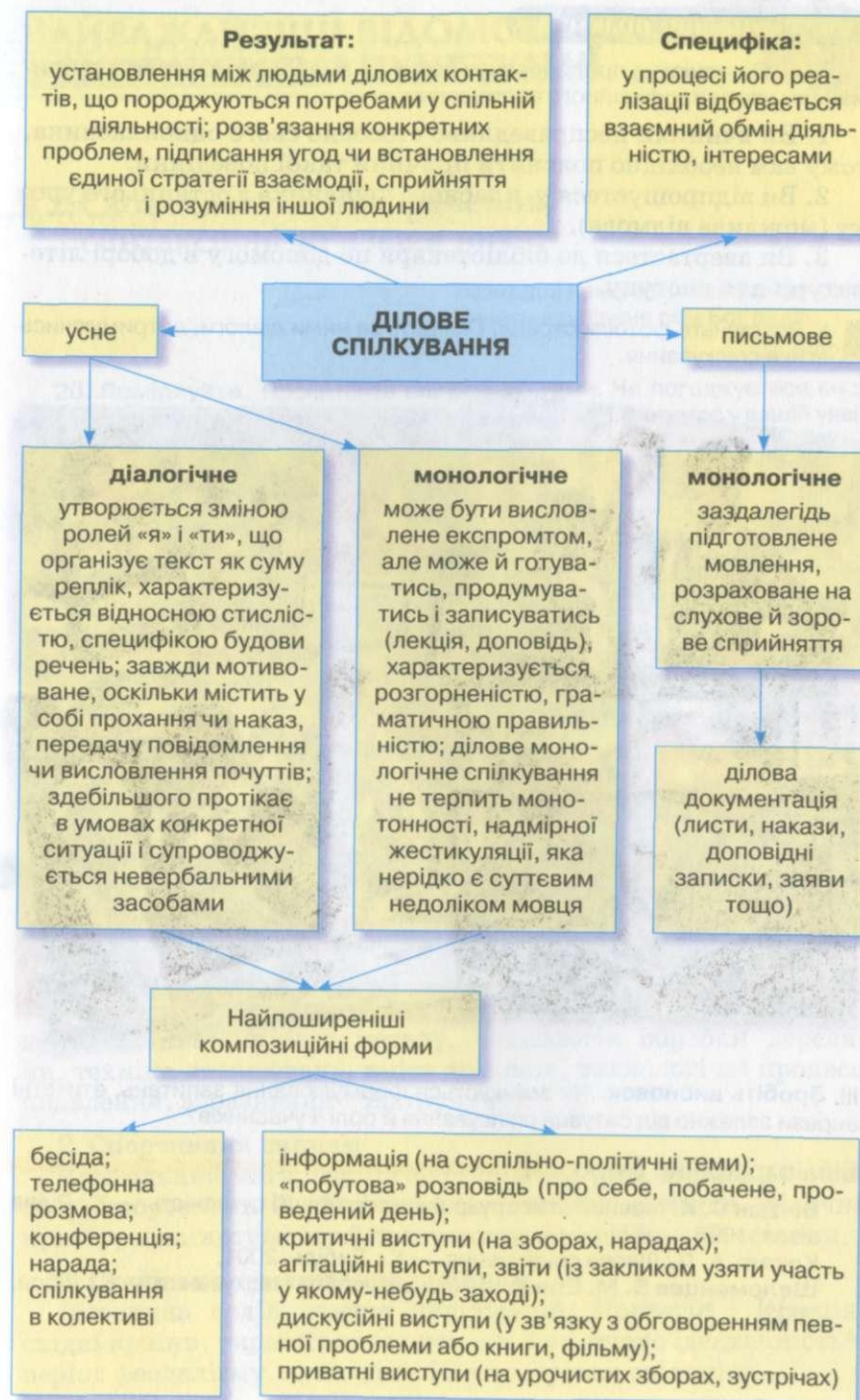
Що б при лікуванні, і також без лікування, я не побачив або не почув відносно життя людей з того, що не потрібно розголошувати, я промовчу про те, вважаючи подібні речі таємницею. Мені, тому, хто непорушно виконує цю клятву, нехай буде надано щастя в житті і в мистецтві і слава в усіх людей довіку; порушникові ж цієї клятви та тому, хто дає несправжню клятву, нехай буде все навпаки.

Складаймо професійне портфоліо

III. Об'єднайтесь у групи. На прикладі поданої в текстах інформації сформулюйте правила професійного спілкування відповідно до обраного вами майбутнього фаху.

Кроки до успішного спілкування

18. Розгляньте схему. На її основі побудуйте відповідь з теми «Усне і письмове ділове спілкування».

19. I. За однією з пропонованих ситуацій змодельуйте діалог із дотриманням етики професійного спілкування.

1. Ви вчинили несправедливо стосовно свого однокласника, тому вам необхідно пояснити причини такої поведінки.

2. Ви відпрошуєтеся у класного керівника з останнього уроку (можлива відмова).

3. Ви звертаєтесь до бібліотекаря по допомогу в доборі літератури для виступу.

II. Розгляньте фотоілюстрації. Складіть за ними діалоги, дотримуючись етики спілкування.

III. **Зробіть висновок.** Чи змінюються формулювання запитань, етикетні вирази залежно від ситуації спілкування й ролі її учасників?

Бібліографічне бюро

Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. — К.: Рідна мова, 1998.

Коваль А. П. Ділове спілкування. — К.: Либідь, 2001.

Шеломенцев В. М. Етикет і сучасна культура спілкування. — К.: Лібра, 2003.

§ 2. Словосполучення і речення, синтаксичні зв'язки в них

Найкращі нам разки найкращих слів
Низати в речення сам Бог велів.

Д. Білоус

20. **Поміркуйте.** Прочитайте епіграф до теми. Чи погоджуєтесь ви з думкою, висловленою Дмитром Білоусом? Який образ постає у вашій уяві, коли ви читаєте ці поетичні рядки?

21. I. Прокоментуйте висловлювання.

1. Синтаксис — вічний двигун, який приводить у рух усю могуть мови (*І. Вихованець*). 2. Кожне слово вказує на певне поняття. Закінчену ж думку виражає лише речення. Його будівельний матеріал — слова, поєднані в словосполучення (*Н. Клименко*).

II. Продовжіть і запишіть речення так, щоб це були визначення понять.

1. Синтаксис — це ... 2. Основні синтаксичні одиниці — це ... 3. Словосполученням називають ... 4. Реченням називають ... 5. Граматичною основою речення є ...

III. Розкажіть про словосполучення й речення.

Складаймо професійне портфоліо

22. Замініть, де можливо, подані словосполучення синонімічними. З двома-трьома словосполученнями складіть і запишіть речення.

1. Технологічний напрям

Тканини і волокнисті матеріали, основи електротехніки, найвища пластичність металу, технологія обробки деревини, техніка вимірювань, вміст домішок, технологічні процеси плавлення, абразивний* інструмент.

2. Спортивний напрям

Футбольний матч, секція з легкої атлетики, вправи з волейболу, спортсмени й уболівальники, тенісна ракетка, фізична культура, загартування й тренування, олімпійський чемпіон.

3. Суспільно-гуманітарний напрям

Історична подія, життя цивілізацій, Норвегія і Швеція, східні країни, українська економіка, культурна ідентичність*, період феодалізму, культурна і господарська спільність.

4. Природничий напрям (ботаніка)

Родина жимолостевих, пектинові й дубильні речовини, видові назви, грона калини, рух квітки за сонцем, умови середовища, олійна рослина, рослини степу.

5. Фізико-математичний напрям (математика)

Арифметична прогресія, римські цифри, раціональні числа, алгебра і геометрія, Декартова система координат, аксіоми стереометрії, теорема Піфагора, відкриття логарифмів.

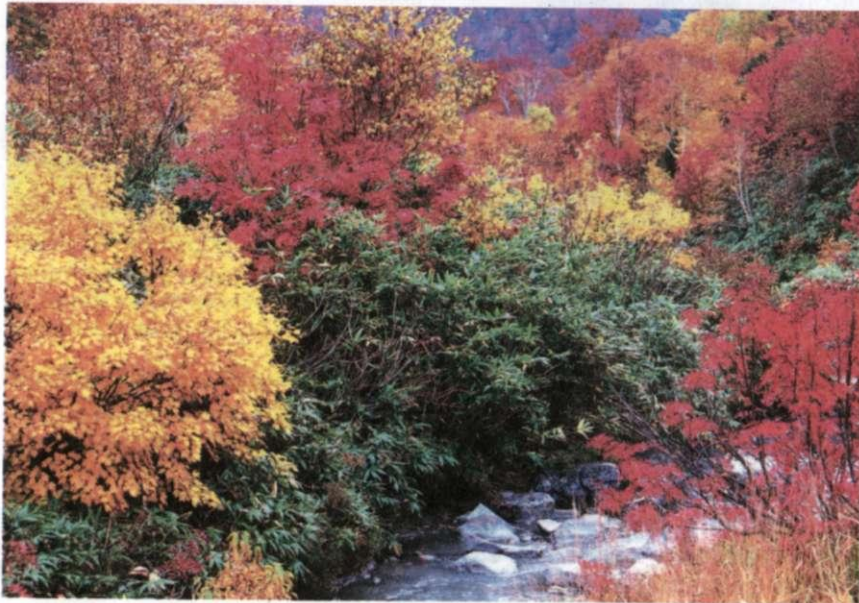
Живе поезія у мові

23. 1. Прочитайте виразно речення. Якою темою вони об'єднані?

1. Після зеленої весни приходиться жовтолиста осінь (В. Крищенко). 2. І так само сади, солов'їні і росяні, наливати-муть плід і горітимуть цвітом, і так само з весни до чорнявої осені буде пісня дівоча бриніти над світом (А. Малишко). 3. І через дні, і через роки, як ті слова неголосні, несуть нарциси світлоокі у нашу осінь із весни (В. Крищенко). 4. І хоч весна одранкувала, а осінь вже рум'янить глід, — мені зозуля накувала колись немало добрих літ (Д. Луценко). 5. Хай осінь дивиться у очі, а в серце дивиться весна (В. Сосюра). 6. Люблю я осені барвисту каламуть, хоча весни на неї не змінюю (А. Пашко).

II. З поданих речень випишіть складні. Вмотивуйте свій вибір. Укажіть засоби зв'язку частин складного речення.

III. Доберіть поетичну назву до фотоілюстрації так, щоб це було складне речення.

Живе поезія у мові

24. I. Прочитайте виразно вірш. Схарактеризуйте використані в ньому речення за будовою.

БАБИНЕ ЛІТО

Дріма павутина, Сонцем пригріта. Вдивляється айстра У бабине літо...	Земля спочиває — Вже бабине літо. І листя, мов зорі, Кружляє на вітрі — То бабине літо Вальсує в повітрі.
---	--

Л. Шевченко

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Поясніть уживання розділових знаків у тексті.
2. З'ясуйте, звідки походить назва *бабине літо*.
3. Розкажіть про прикмети, пов'язані з цим явищем у природі.

Правописний практикум

25. I. Прочитайте текст. Доберіть до нього заголовки. Визначте стиль тексту. Спишіть, розставляючи пропущені розділові знаки. Визначте вид речень за будовою.

Відчиняє двері осені вересень. Кажуть він красне літо проводить золоту осінь зустрічає. Є припущення що назву місяць дістав за буйне цвітіння в гаях медоносного вересу. А люди старшого віку й понині кличуть його *руєн ревує зарев*. Він же *золотоцвітт багрянець падолист*. Відомі й такі поетичні назви *вечір року первісток осені срібнопавутичник* (З кн. «Калейдоскоп цікавих знань»).

II. Доберіть низку прикметників-означень до слів *осінь, вересень*. Використовуйте складні прикметники.

26. I. Прочитайте текст. Визначте предмет мовлення, основну тезу в прочитаному тексті.

Настав вересень. Водночас вереснева трава розстелила свій ніжний медово-рожевий квітковий килим на галявинах біля боліт і поміж хвойних та мішаних лісів. Цвітіння чудового вересу вчувається в прекрасному ароматі повітря, у легкому подиху леготу*, у веселкових барвах неба. Верес! Від його фіолетового цвітіння не сховатися ніде: ні в затінку дерева, ні на узліссі, ні в гушавині. Його маленькі привабливі ліхтарики мов просвердлюють тобі душу, входять у ество, у свідомість. Перед очима гейзери* цвіту, фонтани холоднувато-гарячого багаття, каскади* райдужного саява.

Дикі бджоли добросовісно пораються на віддалених ділянках, у глибинах, у пушах і нетришах, запасаючись нектаром на зимівлю, а свійські літунки господарюють на околицях, беруть взятку похапцем, поспішають.

Незабаром знову задощить, затуманить, загрозує, натрусить листя, **приб'є** цвіт. І тоді вже верес буде бляклий, сірий, нудний. Ні взятку з нього, ні вигляду (За А. Камінчуком).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Поясніть уживання розділових знаків у реченнях.
2. Накресліть схему речення передостаннього абзацу.
3. З'ясуйте, яку стилістичну роль виконують у тексті однорідні члени речення.
4. Поясніть правопис виділених слів.

27. Утворіть складні речення, увівши до їх складу подані прості речення.

1. У повітрі вже відчувається подих осені. 2. Срібними струнами тремтить павутиння. 3. Буяють яскраві кетяги калини. 4. Ліс змінює свій зелений колір. 5. Шумлять верби над посірілим ставом.

28. I. Прочитайте текст. Доберіть до нього заголовки. Сформулюйте основну думку. Визначте мікротеми тексту. Як вони впливають на формулювання теми тексту?

Осене наша давноочікувана!

Ми тебе чекали як Божого провидіння. Несеш ти нам свої дарунки багаті з полів і ланів, з лісів та городів. І сум за весною і любим літечком. **Не посилай** нам північних вітрів та морозів ранніх, дощів зі снігом. Дай нам посіяти та посадити жито-пшеницю і всяку пашницю*, садовину та городину на зиму. Та полий посіяне і посаджене святою водицею з неба.

Пошли нам сонечка багатенько, бабине літо і тихий шепіт опалого листя. Чаруй наш зір і червоною калиною, і ягодами глоду, шипшини та городиною. Посилай нам натхнення, повертай втрачену силу, проганяй застою втому. Хай німіч залишає наше тіло та душу.

Осінь золотіє природи! Яке ж ти розкішне, **незбагненне і нескінченне**. Скільки в тобі чистих та перехідних кольорів. Яка велична і **неповторна** ораторія* голосу природи. Хай тужавіє* добро та злагода. Бажання повнокровно жити, навчатись, працювати, пізнавати велику втіху від улюбленої праці, кохання, гармонії родинного життя. Незбагненне щастя народжувати та виховувати дітей, онуків, правнуків. Для безсмертя роду, народу, етносу, нації.

Осене! Неси нам щастя, здоров'я, очікувану світлу доленьку (За Є. Товстухою).

II. Дайте відповіді на запитання і виконайте завдання за текстом.

1. Яку роль у тексті відіграють звертання? Яку роль відіграють однорідні члени речення у творенні стилю тексту?
2. Виконайте синтаксичний розбір останнього речення.
3. Поясніть написання виділених слів.

Правописний практикум

29. Прочитайте вірш Миколи Вінграновського. Спишіть, уставляючи пропущені розділові знаки. Сформулюйте правила їх уживання.

Ходімте в сад. Я покажу вам сад
Де на колінах яблуні спить вітер
А згорблений чумацький небопад
Освітлює пахучі очі квітів.

Я покажу вам сливи на сучках
Що настромились падаючи мовчки.
Затисла груша в жовтих кулачках
Смачного сонця лагідні жовточки.

У полі спить зоря під колоском
І сонно слуха думу колоскову
І сонна тиша сонним язиком
Шепоче саду сиву коліскову...

Комунікативний практикум

30. Розгляньте репродукцію картини Миколи Овсієнка «Віконце в осінь». Усно опишіть її. Доведіть твердження Леонардо да Вінчі: Живопис — це поезія, яку бачать, а поезія — це живопис, який чують.

М. Овсієнко. Віконце в осінь

Живе поезія у мові

31. I. Прочитайте вірш Ліни Костенко. Які почуття він викликає у вас? Як змінюється настрій, переданий поетесою, у кінці вірша? Як це виражено? Яку роль відіграють окличні й питальне речення в тексті?

Красива осінь вишиває клени
червоним, жовтим, срібним, золотим.

А листя просить: — Вищий нас зеленим!
Ми ще побудем, ще не облетим.

А листя просить: — Дай нам тої втіхи!
Сади прекрасні, роси — як вино.
Ворони п'ють надкльовані горіхи.
А що їм, чорним? Чорним все одно.

Комунікативний практикум

II. Підготуйте твір-мініатюру «Красива осінь вишиває клени...».

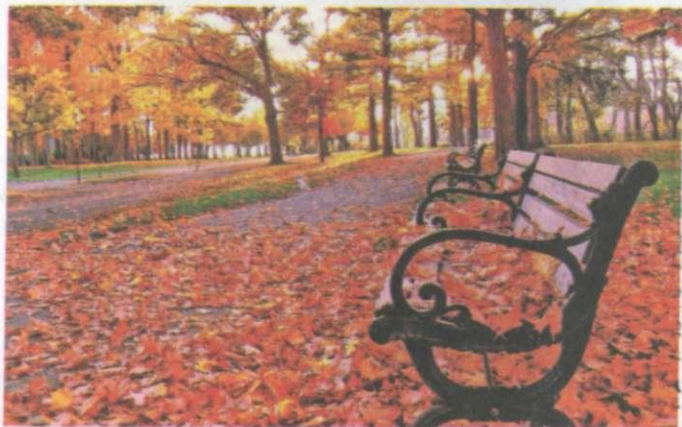
Живе поезія у мові

32. I. Прочитайте вірш. Поясніть уживання розділових знаків у реченнях.

А дні стоять позичено погожі,
Неначе сни лінивих холодів.
Вітри, як старомодні листоноші, —
Бо ми повідвикали від листів —
Розносять світом пошту термінову,
Ні в кого не питаючи адрес —
І ми читаєм світлу післямову
З роману жовтня і сльози небес.

Б. Томенчук

II. Доберіть фотоілюстрації до вірша з Інтернету.

Замріяні осінні алеї

Правописний практикум

33. I. Спишіть речення, розкриваючи дужки й розставляючи пропущені розділові знаки.

1. Озеро самотньо лежало серед луку забутим уламком сірого осіннього неба і до нього боязко було приступити

(Ю. Збанацький). 2. Оба(біч) дороги стоять високі трави кожна травинка хилиться (до)низу і ніби плаче дрібною холодною сльозкою (Ю. Збанацький). 3. Стелеться під колеса дорожка спроквола* розгортається перед затуманеним поглядом як безкінечний сувій* полотна (А. Дімаров). 4. День видався сонячний лагідний здавалось високі небеса дзвеніли кришталем скликаючи дітей до школи (І. Цюпа). 5. Сонце знаючи що тепла принесе (не)багато (не) поспішає показатися на людські очі (М. Руденко). 6. Гайвороння летіло в отой причаєний* червоний вир ніби тягла його туди (не)вблаганна сила і ставало (не)помітним наче згоряло в густому жарі разом зі своїм чорним граєм* (Є. Гуцало). 7. Сиплеться осипається листя гнуться горбляться берези плаче і посміхається крізь сльози осінь і натрушує журбу на мою наболілу душу (М. Стельмах). 8. Небо прояснилось легкі тонкі хмарки летіли прудко (не)наче літом після зливи синє небо ледве світилося через тонкий туман місяць обсилав легким світлом верхи лісу (І. Нечуй-Левицький). 9. Ранками левади й видолінки все частіше сизіють* густою памороззю і дошкульний* вітер нагадує настала пора витягати зі схованки рукавиці (В. Скуратівський). 10. Посію льон заголубіє небо. Поллю дощем зазеленіє гай (Л. Завіщана).

II. Запишіть фонетичною транскрипцією слова *памороззю*, *людський*, *поллю*.

III. Виконайте пунктуаційний розбір одного з речень (за власним вибором).

34. I. Перекладіть текст українською мовою. Поясніть уживання розділових знаків.

Особенно хорош осиновый лес в осенние ясные дни. В пурпурно-красный и желтый цвет окрашена листва, цветным чистым ковром расстилаются под деревьями опавшие листья. Там и тут видны под ними красноватые шляпки поздних грибов — подосиновиков. Ещё цветут кое-где запоздалые лесные цветы, шелестит под ногами высокий пожелтевший папоротник, и ещё горячее пахнет в осиновом лесу (І. Соколов-Микитов).

II. Продовжте текст розповіддю про прогулянку осіннім лісом.

Допоможіть знайти помилку!

— Я занепокоєна тим, — каже вчителька української мови, — що Андрій зовсім забув матеріал.

— Я все вивчу на протязі місяця, — каже хлопець.

— А не захворієш? — засумнівалася вчителька.

Бібліографічне бюро

Український правопис. — К.: Наук. думка, 2008.

Українська мова: дитяча енциклопедія. — К.: Школа, 2006.

Використання вербального і невербального коду в комунікації. Міжкультурна комунікація і професійна діяльність

Зі слів людини можна зрозуміти, якою вона хоче здаватися, але яка вона насправді, треба вгадувати за її мімікою і жестами під час вимови слів, тобто за тими рухами, які вона робить несвідомо.

Ф. Шиллер

35. Поміркуйте. Прочитайте епіграф до теми. Висловіть власні міркування з порушеної проблеми, наведіть приклади.

Це варто знати

36. I. Прочитайте. Доберіть заголовки, що відповідатиме темі чи основній думці висловлювання.

Спілкування — це один із виявів соціальної взаємодії людей, що має два види, які здебільшого реалізуються одночасно: *вербальне*, тобто словесне, мовне і *невербальне* — поглядами, мімікою, жестами, штучними умовними знаками, предметами. Попри велике розмаїття невербальних засобів спілкування та збільшення їх кількості з поступом цивілізації, основним засобом спілкування між людьми залишається природна мова. Нею опосередковані всі види суспільної діяльності, без неї неможливі контакти в побутовій, виробничій, науковій, культурній та інших сферах життєдіяльності суспільства (За Я. Радевичем-Винницьким).

II. Поясніть значення використаних у тексті термінів. За необхідності скористайтеся тлумачним словником.

37. I. Прочитайте текст. Доберіть до нього заголовки. Визначте тему й основну думку. Спробуйте дати визначення поняття *вербальна комунікація*, у разі потреби використавши словник.

Мовленнєва діяльність (спілкування, комунікативний акт) має соціальний характер, оскільки це частина суспільної діяльності людини. Будь-яка діяльність неможлива без спілкування. Крім того, є види діяльності, основу яких складає спілкування. Це діяльність педагогів, викладачів, юристів, політиків, журналістів, менеджерів, працівників сфери обслуговування.

Спілкування — процес, у якому бере участь не менше двох осіб: мовець (A_1 — адресант) і слухач (A_2 — адресат).

Крім адресата й адресанта, які під час комунікації міняються ролями, щоб спілкування відбулося, необхідним є предмет мовлення, тобто те, про що говорять, з приводу чого відбувається

обмін інформацією. Позначимо його символом П. Спілкування не може відбутися, якщо суб'єкти, які беруть у ньому участь, не знають мови — М. Під час спілкування народжується висловлювання — В. Воно містить у собі все те, що йде від адресанта (A_1) з приводу того, про що він говорить (П) для свого адресата (A_2) за допомогою мови (М), відомої їм обом.

II. Розгляньте схему. Використовуючи її, розкажіть, що таке *спілкування*.

III. **Поміркуйте.** Відомо, що папуги можуть вимовляти слова. Чи є розмова з такими папугами комунікацією? Відповідь обґрунтуйте.

Скарби фразеології

38. I. Прочитайте прислів'я про спілкування. Розкрийте значення кожного з них.

Більше діла — менше слів. Діла говорять голосніше за слова. Менше говори — більше вчуєш. Сказане слово — срібло, а мовчання — золото. Від красних слів язик не відсохне. Не завжди говори, що знаєш, а завжди знай, що говориш. Красне слово — золотий ключ. Добре слово краще, ніж гроші.

II. Поясніть значення висловів.

Знаходити спільну мову, говорити різними мовами, езопівська мова, крутитися на язичі, довгий язик, гострий на язик, замкнути язика, чесати язиком, поламати собі язик, плескати язиком, прикусити язика, проковтнути язика, розпустити язика, тримати язика за зубами, тягнути за язик, язик свербить, язик до Києва доведе, язик не повертається, язик як помело, язик без кісток, злий на язик.

III. Випишіть із поданих фразеологізмів ті, що характеризують мовця, поділивши їх на дві групи: а) з позитивною оцінкою, б) з негативною оцінкою.

Комунікативний практикум

39. Складіть і розіграйте діалог за ситуацією, яку можна схарактеризувати одним із фразеологізмів, поданих у попередній вправі.

Це варто знати

40. I. Ознайомтеся зі статистичними відомостями про словниковий запас різних людей (с. 26). Якими літературними творами послуговувався автор, укладаючи цей перелік?

1. Словникова скарбничка Еллочки Щукіної — 30 слів.
2. Лінгвобаза дикунів із племені «мумбо-юмбо» — 300 слів.
3. Кількість слів повсякденного вжитку (для сучасної людини) — 400—500.
4. Активний словник людини із середньою освітою — 1500—4000 слів.
5. Лексичний обсяг людини, яка багато читає, складає переважно 8000 слів.
6. Потенціал корифеїв словесності (Т. Шевченка, І. Франка та інших письменників) — понад 10 000 слів.
7. Словникові можливості української мови — понад 200 000 слів (За Н. Голуб).

II. Які межі для власного активного словника визначає ви?

41. Проведіть дослідження. З'ясуйте лексичне значення поданих слів, пропонуючи кілька прийомів, один з яких — афоризм.

Голос, освіта, заздрість, мовчання, успіх, мова.

- Довідка: 1. Голос — це портрет оратора (К. Станіславський).
 2. Освіта — це вміння правильно діяти в будь-яких життєвих ситуаціях (Д. Хіббен). 3. Заздрість — отрута для серця (Вольтер).
 4. Мовчання — англійський спосіб вести бесіду (Г. Гейне).
 5. Успіх — означає встигнути (М. Цветаєва). 6. Мова — це наша зброя; застосовуючи її, слід подбати, аби пружини в ній не рипіли (А. де Рівароль).

42. Прочитайте текст. Виділіть у ньому ключові слова. Доберіть заголовок.

Невербальний код (міміка, жести) використовувався в комунікації ще з давніх часів. Один з яскравих прикладів — давньогрецький театр масок, у якому зовнішньому вираженню внутрішнього стану людини надавалося велике значення. Актори під час п'єси змінювали маски, що зображували різні застигли стани: радість, страх, гнів.

За твердженнями психологів, 60—80 % комунікації відбувається з використанням невербальних засобів, значущість міміки, жестів у спілкуванні становить 55 %, інтонації — 38 %, слів — 7 %, понад 90 % інформації в перші секунди спілкування передається невербальними засобами (З кн. «Основи мовленевої комунікації»).

Зверніть увагу! **Міміка** — це експресивно виразні рухи різних частин обличчя людини, особливо очей, рота, які передають психологічний стан у певний момент.

Жести — це рухи тіла, що передають внутрішній стан людини й несуть інформацію про її думки, переживання, ставлення до оточення.

43. I. Розгляньте слайди. Оцініть жести, вирази облич та пози людей. Що вони означають?

II. **Поміркуйте.** Чи можна на основі невербальних засобів спілкування зробити висновок про ставлення співрозмовників одне до одного, особливості характеру, національність людини?

44. Визначте, які жести можуть бути використані під час вимови фраз. Об'єднайтеся у пари і продемонструйте дібрані вами жести.

1. Я не знаю. 2. Я щасливий. 3. Я цього не хочу. 4. Я із задоволенням приймаю запрошення. 5. Усе це зовсім не так. 6. Тільки нікому не говори. Це секрет. 7. Я рада вас бачити. 8. До побачення.

45. I. Прочитайте текст. Випишіть ключові слова і фрази. Складіть план тексту, за яким перекажіть його.

Вираз обличчя нерідко є головним показником почуттів мовця. Підняті брови, широко розкриті очі, опущені вниз кінчики губ, прикритий рот свідчать про подив. Опущені вниз брови, зіщулені очі, стиснуті губи говорять про гнів.

Ознаками печалі є зведені брови, злегка опущені куточки губ, а щастя — спокійні очі, трішки підняті зовнішні куточки губ, променисті зморшки від очей.

Важливу роль у процесі спілкування відіграють жести, що можуть попередити про необхідність змінити поведінку, припинити контакт чи зробити щось інше з метою досягнення по-

трібного результату. Так, простягнуті долонями вгору вперед руки свідчать про готовність до відвертої бесіди.

Якщо людина машинально прикриває обличчя руками, потираючи лоб, скроні, відводить очі, то така поведінка сприймається як прояв нещирості.

Руки, перехрещені на грудях, вважаються жестом захисту.

Усмішка, як правило, означає привітність, дружелюбність.

Використання певного жесту залежить від низки чинників: темпераменту, місця проживання (місто чи село), кліматичної зони (південь чи північ), національності тощо.

...На планеті живуть сотні народів зі своїми звичаями, традиціями. Різняться й традиції привітання. Калмики від щирого серця труться носами. Ескімоси, висловлюючи свою повагу й шанобливість, крутять язиком на всі боки. Але для цього треба бути ескімосом.

Словесне вітання також має свою історію. Наприклад, *здрасуйте* вже мало хто сприймає як просте побажання здоров'я. Так само і слова *Добридень!* або *На добраніч!* передусім означають, що ти бажаєш знайомому під час вашої зустрічі приємно провести час. Варто також зазначити, що зміст цих слів аналогічний в усіх європейських мовах.

Великого значення під час вітання набувають і жести. Скажімо, справжні джентльмени обов'язково торкнуться чи навіть трохи піднімуть свого капелюха. Історія цього жесту теж чималенька: ще в Стародавньому Римі раби, зустрівши господаря, мали знімати шапку, аби показати голену голову — символ рабства. Згодом так само мали вчиняти й кріпаки перед паном, хоча голови на той час уже не голили. А сучасний жест означає буквально: «Моя повага до вас настільки сильна, що ви можете використовувати мене як свого раба». Аналогічний жест у відповідь знімає двозначність цього підтексту.

Практично в усіх арміях світу існує традиційний жест вітання: військовий підносить руку до кашкета. Історія цієї традиції теж ховається в сивій давнині. Лицарі середньовіччя, за потребою тих часів, носили металевий одяг, тобто лати. А замість кашкета на голові мали шолом з опущеним забралом. Вітаючись, вони хотіли знати, кого саме вітають, — тому-то й піднімали рукою забрало. Оцей рух і зберігся до наших часів, хоча металевий одяг давно вийшов з моди.

Вітання в українців становить досить складний ритуал, що містить і жести, і міміку, і фізичні контакти, і словесні форми.

Загальнопоширеним способом вітання традиційно були рукостискання та слова *Добрий день!*, *Добрий ранок!*, *Добрий вечір!* чи *День добрий...*

На Поліссі серед чоловіків прийнятим був потиск рук, а добре знайомі жінки при зустрічі цілувалися, обнімалися й говорили: «Слава Богу!»

На Волині чоловіки обов'язково знімали капелюха, а вітаючи жінку, цілували їй руку. Звичайною формою вітання тут було *Слава Ісусу!* і відповідь — *Навіки слава!* (За О. Пономаревим).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Визначте стиль і тип мовлення.
2. На прикладі тексту з'ясуйте, як ви розумієте поняття *невербальні засоби спілкування*, *невербальні засоби у привітаннях*.
3. З'ясуйте, яку роль у тексті відіграють вставні слова і словосполучення.
4. Сформулюйте правила привітання залежно від ситуації спілкування.
5. **Зробіть висновок.** Як доречно використання невербальних засобів впливає на якість спілкування?

Комунікативний практикум

- III. Поясніть, як ви розумієте вислів Дейла Карнегі: *Жести людини, як і зубна щітка, мають бути суто індивідуальними.*

Антисуржик

46. Прочитайте словосполучення у правому стовпчику і запам'ятайте їх. Чим спричинені помилки у лівому стовпчику?

Говорити на різних
язиках
Друг з другом

Триматися в стороні
До відомої ступені
Ясне діло
Вище всього
Бути на хорошому
рахунку

Говорити різними
мовами
Один з одним (одне
з одним)

Бути осторонь
Певною мірою
Зрозуміла річ
Понад усе
Мати добру
репутацію

Скарби фразеології

47. Поясніть значення фразеологізмів. Складіть із ними речення.

Очі прогледіти, очима стріляти, очима їсти, витріщити очі, нишпорити очима, губи надути, накопилити губу.

Кроки до успішного спілкування

48. I. Прочитайте текст на с. 30. З'ясуйте предмет мовлення, основну тезу прочитаного. Визначте тип зв'язку між частинами тексту. Назвіть слова, що здійснюють смисловий зв'язок.

Етикетні ситуації супроводжуються використанням етикетної атрибутики (одягу і його елементів), окремих предметів (скажімо, хліб-сіль у ситуації вітання гостей), власне етикетних реалій (квітів, подарунків, візитних карток тощо). Етикетна атрибутика щоразу повинна узгоджуватися зі специфікою етикетної ситуації.

Сучасний український етикет не вимагає за будь-якої погоди, виходячи з дому, надягати головний убір. Та коли вже українець у головному уборі зустрічає знайомого, то, вітаючи його, має дотримуватися певних правил. Зрозуміло, жінок ці правила не стосуються.

За три кроки від знайомих чоловіки, вітаючись, спокійним жестом мають зняти (чи трохи підняти) свого капелюха. Його тримають над головою, не розмахуючи ним і не затуляючи привітного виразу обличчя. За капелюх беруться спереду-зверху (а не за криси*), а кашкет знімають спереду за козирок. Не скидають головних уборів без крис чи козирка, тобто беретів, в'язаних шапочок (можна обмежитися легким поклоном). Вітаючись, чоловіки виймають сигарету з рота, а руки — з кишень.

Якщо при зустрічі руки зайняті, українець щирою усмішкою пояснить знайомим винятковість ситуації. Не треба знімати головного убору і шкодити своєму здоров'ю під час поганого самопочуття чи за холодної погоди. У такому разі достатньо буде привітання із ввічливим виразом обличчя. У закритому приміщенні чоловік повинен знімати свій головний убір. Та з будь-якого правила є винятки, за якими чоловікам дозволяється лишатися в головних уборах у деяких приміщеннях — зокрема в тих, що є «продовженням вулиці» (східці, ліфти, магазини, поштамти, вокзали тощо).

Важливо дотримуватися також дистанції, придатної для конкретної ситуації спілкування. Як відомо, розрізняють такі види дистанцій: інтимну, особисту, соціальну і громадську.

За будь-яких обставин успіх спілкування залежить від тону розмови, вміння вислухати іншого, вчасно і доречно підтримати тему. Ввічливість, уважність і чемність — основна вимога українського мовленнєвого етикету. Від чемного привітання, шляхетного потиску руки, невимушеної, **ненав'язливої** розмови вигода обоюдна (За В. Дороз).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Назвіть орфограми у виділених словах, умотивуйте їх написання.
2. Поясніть, як ви розумієте поняття етикетна ситуація.

Складаймо професійне портфоліо

III. Об'єднайтесь у групи. На основі тексту сформулюйте особливості використання етикетної атрибутики та невербальних засобів спілкування у професійній комунікації. Аргументуйте необхідність їх дотримання.

Кроки до успішного спілкування

49. I. Прочитайте текст. Випишіть ключові слова і словосполучення кожного абзацу. Назвіть засоби міжфразного зв'язку. Визначте інформативний центр (найголовніше) у кожному прочитаному абзаці. На підставі визначеного складіть запитання до кожного абзацу. Про який вид комунікації йдеться в тексті?

Це трапилось на одному з іспанських пляжів. Народу було багато, стояла спека. Ніна Семенівна насунула на очі солом'яний капелюшок. Було чутно лемент дітей, схожий на лемент чайок. Але на цьому пляжі не було чайок. Ніна Семенівна повернулася до сонця іншим боком і відкрила одне око. Було дуже спекотно. Вона відкрила друге око й побачила, що дітей поруч немає!

Вона підхопилася. Десять хвилин тому Катруся й Антон гралися поруч із водою. Жінка охопила поглядом берег. Ну звичайно, з ними все гаразд... Адже Катрусі вже 6, а Антонові 8 років. Подивилася знову. Де діти?

Її охопила паніка: де ж діти! Що ж скаже їхня матуся: тітка втратила племінників!

Через десять хвилин вона була в поліції. Як було б добре знати іспанську мову хоч трохи! На щастя, маленький словничок і кілька розпачливих жестів допомогли їй дістатися до відділку. Але дітей там не було... Вона відчула себе ніяково, стискаючи смугасту пляжну сумку.

Іспанський поліцейський, що намагався допомогти їй, був галантний, але не говорив ні українською, ні російською, ні англійською. Ніна Семенівна спробувала щось сказати іспанською, але безуспішно. Треба було щось робити. Адже з дітьми могло трапитися щось страшне.

Ніна Семенівна подивилася поліцейському прямо в очі й зробила глибокий вдих. Вона показала жестом (плоскою долонею) зріст Катрусі від підлоги. Потім вона знизала плечима й показала схвильованість. Поліцейський подивився на неї з інтересом, а потім показав на картину, що висіла на стіні. Це була фотографія дитини... (З газети).

Комунікативний практикум

II. Що, на вашу думку, забезпечує ефективність спілкування? Запропонуйте свій варіант продовження оповідання.

Читайте українською

Дороніна М. С. Культура спілкування ділових людей. — К.: Видавничий дім «KM Academia», 1998.

50. I. Прочитайте анотацію до посібника М. Дороніної «Культура спілкування ділових людей» (с. 32) та уривок із цієї книги. Що нового ви дізналися про діловий етикет?

У спілкуванні ділових партнерів є мета, якої прагнуть обидві сторони: досягти взаєморозуміння, узгодженості дій в інтересах свого підприємства, установи. Посібник дає рекомендації щодо ділового спілкування. Вони ґрунтуються на знанні законів психології, логіки, соціології і водночас легкі у практичному застосуванні. Може стати в пригоді не тільки діловим людям, а й широкому колу читачів, — адже спілкування є невід'ємною рисою людського буття.

НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЛОВОГО ЕТИКЕТУ

Діловий світ вельми неоднозначний як у соціально-політичному, так і в національному плані. З виходом підприємства на зовнішній ринок посилюється необхідність вивчення особливостей національних психологічних характеристик бізнесменів та підприємців різних країн. Для прикладу розглянемо особливості ділового етикету деяких країн.

Для бізнесменів Англії характерний сильний консерватизм, відданість традиціям. Традиції — це перш за все визначений порядок того, що, коли і як обов'язково треба робити. Слід зазначити, що такий консерватизм не завжди обтяжливий, бо дозволяє швидко та економно вирішувати багато ділових проблем. У всякому разі, можна бути впевненим, що, згідно з англійськими традиціями, до ланчу можна зателефонувати будь-якій офіційній особі, розмова буде доречною. Оскільки слова англійця — вексель, усних домовленостей треба додержуватись ретельніше, ніж письмових.

У переговорах з англійцями слід мати на увазі, що вони дуже спостережливі, хороші психологи, не сприймають фальшу. Для ділового спілкування англійці використовують не тільки телефон та бесіди в офісі, а й симпозиуми, виставки. Важливе для них відвідування тенісних турнірів, перегонів та інших аналогічних заходів. Британські фірми приймають рішення повільніше навіть від японських, але ступінь ризику в рішенні мінімальний. Проведення переговорів з англійцями базується на використанні значного об'єму фактичного, статистичного, довідкового матеріалу. Для розвитку відносин з фірмами інших країн важливе значення має характер політичних стосунків Англії з ними.

Англійці дуже чутливі до знаків уваги поза переговорами. Тому діловим колегам в Англії необхідно надсилати листи з привітаннями до свята чи дня народження.

У діловому житті Франції велику роль відіграють особисті зв'язки та знайомства, що базуються на взаємних послугах. Французи не здатні приймати ризикованих рішень, вони не люблять, коли їх підганяють у процесі прийняття рішень. Дуже цінують аргументи, підкріплені фактами й аналізом. Основну увагу приділяють не цінам, а технічним характеристикам товарів. Віддають перевагу діловим паперам французькою мовою з відображенням цін у франках.

Добре, якщо тексти документів оформлені кольоровими фото. Французи чекають порівняння товарів з конкурентними товарами.

У цій країні не прийнято звертатися на ім'я, для цього користуються словами *мсьє*, *мадам*. Французи не люблять захоплення іноземними речами, звичками тощо. Вони дуже полюбляють підкреслювати свою незалежність.

Багато ділових питань вирішується в неофіційних умовах. Під час таких прийомів про ділові справи прийнято говорити лише після того, як гості перейшли до чаю чи кави, тобто під час десерту. До того часу з французами краще говорити на теми мистецтва, особливо французького.

У Франції вважається за велику честь одержати від ділового партнера запрошення на вечерю. З'явитися слід на чверть години пізніше зазначеного в запрошенні часу, принести з собою подарунок. Це може бути коробка цукерок чи вино.

Оскільки кухня є предметом національної гордості француза, гостеві слід похвалити страви, напої. Не слід уживати додатково сіль та прянощі, це буцімто свідчить про недоліки поданих страв.

Угорці дуже прагнуть мати вигляд аристократів, а тому часто відмовляються від дріб'язкового торгу. Вони володіють особливим талантом самоіронії та критики. Не проти самокритики та самоіронії партнера, але не допускають цього щодо себе. Тут треба бути обережними в спілкуванні. Угорці вельми схильні до вишуканості та елегантності у зовнішньому вигляді. Треба бути готовим отримати від них специфічні сувеніри у вигляді свині, що означає не що інше, як побажання усіляких гараздів.

Західна Європа

Австрія, Німеччина, Швейцарія. Тут діють чотири правила вишуканої поведінки: ввічливість, простота, вихованість, гідність. Особливою ознакою хорошого виховання є точність у всьому.

Досить важливу роль відіграє зовнішній вигляд. Слід звертати увагу на те, що в цих країнах партнера краще назвати за його титулом. Тобто пропускати такі слова, як *директор*, *доктор*, *інженер*, вважається неввічливим. Правда, є деяка різниця у звертаннях для різних країн. Так, у

Швейцарії досить сказати *пане директоре*, в Німеччині треба до цього додати прізвище. Деякі розбіжності спостерігаються і в проведенні переговорів. Так, у Швейцарії та Австрії цьому процесові притаманна стримана манера — цілеспрямованість і сухість.

У приватному спілкуванні з діловими партнерами Західної Європи бажано звертатися до таких тем, як розмір помешкань, престижність автомобілів, відпустка. Жителі Швейцарії люблять говорити про гроші. Економність нації вельми позначається на стилі життя: навіть директори великих фірм користуються в ділових поїздках комунальним транспортом.

Під час відвідування ресторанів та аналогічних закладів прийнято давати чайові в розмірі 10 % вартості послуг.

Сувенірів не люблять, краще дарувати квіти.

Національною особливістю психології бізнесменів Іспанії є дотримання філософії мачеїзму, тобто такого розподілу ролей між жінкою та чоловіком у житті, коли чоловік — *мачо* повинен багато працювати, його дружина — створювати сприятливі умови для цього. Взагалі, найвищою моральною цінністю іспанця є робота як найвища мета, як основа його життя.

Більшість іспанців вважає факторами успіху в ділових справах долю та удачу. Важливим є фактор протекціонізму, приятельських та сімейних зв'язків.

Іспанцям властиве намагання видаватися приємними і доброзичливими у взаєминах із партнерами поза службою.

Іспанія

Італія

Будь-яке знайомство з представниками ділового світу в Італії починається із вручення візитівок. Переговори повинні проводити особи приблизно одного статусу. Слід зауважити, що переговори відбуватимуться інтенсивніше, якщо італійці переконані в можливості встановлення довгострокових відносин.

Після підписання угод з італійцями треба час від часу інформувати партнерів, не чекаючи їхнього запиту, про хід виконання досягнутих домовленостей. Це й буде певною мірою ознакою намірів зберігати стабільні довготривалі зв'язки, серйозність намірів щодо партнера.

Італійці вельми строго ставляться до правил ділової етики. Але водночас багато питань вони згодні вирішувати не в офіційних рамках, оскільки впевнені, що дружня атмосфера більше сприяє щирості у формулюванні думок та претензій.

Оскільки італійці дуже пишаються своєю країною як колискою багатьох видів мистецтв, слід бути напоготові підтримати розмову на ці теми і в неофіційних умовах.

Американський бізнес донедавна характеризувався (і небезпідставно!) як агресивно-безжалісний, де все підпорядковане лише одному — грошам. Проте останнім часом характер американської ділової етики дещо змінюється.

Найпопулярнішою формою вдосконалення етики в цій країні є кодекси поведінки, що створюються окремими великими корпораціями. Ці кодекси є переліком правил для службовців (наприклад, не приймати подарунків, вести ділові розмови лише з дозволу вищого керівництва тощо) або декларацією загальних правил ділової поведінки.

Тут дуже цінують усні домовленості та довіру партнера. Але не слід забувати і про юридичне оформлення відносин, бо, як і всюди, трапляються нечесні підприємці і в Америці.

У спілкуванні з американськими діловими особами важливе значення має офіційність одягу, уміння поводитися

США

